

"Metody pracy z uczniem zdolnym w młodszym wieku szkolnym"

Beata Szwarc-Gazda

Wprowadzenie teoretyczne dotyczące uzdolnień oraz problemów dydaktyczno-wychowawczych dzieci zdolnych - na podstawie literatury oraz doświadczeń w pracy.

Jak wiadomo, nie ma jednego wymiaru inteligencji i zdolności człowieka. Zwykle jest to zespół wielu czynników, występujących w rozmaitych proporcjach u poszczególnych osób.

Najważniejsze z nich to: intelekt, motywacja oraz emocje. Cechy te mają istotne znaczenie w kształtowaniu umysłu oraz osobowości dziecka uzdolnionego poznawczo, to jest takiego, które wykazując znaczne możliwości intelektu, nie ma jeszcze ukierunkowanych zdolności. Pokróćce omówiono każdą z wymienionych cech:

- Intelekt u dzieci o przyspieszonym rozwoju (termin ten dotyczy dzieci zdolnych w młodszym wieku szkolnym i będzie używany tutaj zamiennie), osiąga często ponadprzeciętny poziom. Ujawnia się zwykle poprzez łatwość zapamiętywania, kojarzenia faktów oraz myślenie abstrakcyjne. Często (ale nie zawsze) jednostki takie charakteryzują się dużą wyobraźnią oraz tendencją do działania w sposób twórczy.
- Motywacja osiągnięć na wysokim poziomie, potrzeba aktywności, potrzeba sukcesu, to kolejne znaczące cechy takich dzieci. Niektóre spośród nich wykazują niezwykłą ciekawość świata i zjawisk, równocześnie dużą wytrwałość w wykonywaniu zadań. Powyższe cechy w połączeniu z pracowitością są podstawą sukcesów w nauce i pracy.
- Rodzaj emocji i temperamentu dziecka w znacznym stopniu warunkuje wykorzystanie możliwości jego umysłu oraz ujawnione lub potencjalne uzdolnienia. Jednostki zdolne w wielu przypadkach są nadwrażliwe emocjonalnie, niekiedy nadpobudliwe lub też nieśmiałe, zahamowane w kontaktach społecznych. Niektóre z nich mają skłonność do zachowań nerwicowych, dotyczy to zwłaszcza osób z uzdolnieniami artystycznymi.

Tak więc stopień nasilenia wymienionych czynników, proporcje między nimi oraz indywidualne cechy jednostki i jej środowiska decydują o sukcesach lub niepowodzeniach w życiu.

Niewątpliwie, dzieciom o przyspieszonym rozwoju warto poświęcić czas mimo, iż na tle klasy wypadają one lepiej niż inne. Chodzi głównie o to, by pomagać im w miarę harmonijnie rozwijać wszystkie swoje predyspozycje, zainteresowania i zdolności oraz uczyć pokonywania czynników blokujących, takich jak np. słaba koncentracja uwagi, nadpobudliwość psychoruchowa, chwiejność emocjonalna czy brak wiary w siebie albo nieśmiałość w kontaktach z ludźmi.

Obserwacja dzieci o przyspieszonym rozwoju wykazuje, iż równie ważne jest stymulowanie ich myślenia twórczego jak i staranie by nie było krańcowych rozbieżności pomiędzy poziomem wiedzy dzieci, a ich rozwojem społecznym oraz emocjonalnym.

Na rozwój uzdolnień dziecka mają wpływ zarówno czynniki wrodzone jak i nabyte, najistotniejsze z nich są następujące:

I. Predyspozycje wrodzone i dziedziczne:

- a) Informacja genetyczna zawarta w kwasach nukleinowych organizmu;
- b) Doświadczenia z okresu ciąży matki - sygnały głosowe i mechaniczne odbierane przez korę mózgową płodu (nerwice, stresy przeżywane przez matkę w tym-okresie mają duży wpływ na psychikę dziecka).

II. Czynniki nabyte, środowiskowe:

1. Wpływy nieuświadomione: zdrowe odżywianie, atmosfera domu dająca poczucie bezpieczeństwa, różnorodne bodźce stymulujące, wrażenia i doświadczenia.
2. Wpływy świadome:
 - a) akceptacja dziecka w domu rodzinnym, zaspokajanie jego potrzeb emocjonalnych i uczenie bycia z ludźmi, korygowanie egoizmu, agresji. Wsparcie psychiczne w chwilach niepowodzeń, uczenie relaksu.
 - b) wspomaganie rozwoju umysłowego i zainteresowań dziecka przez rodziców, poświęcanie czasu na rozmowy (od pierwszych lat życia), wspólne zabawy, spacer, hobby, rozmowy o książkach, filmach itd., szukanie odpowiedniej literatury. Dostrzeganie prac i pomysłów dziecka, wyrażanie akceptacji bądź konstruktywnej krytyki, zachęcanie do twórczej pracy.
 - c) korzystna, stymulująca rozwój intelektu i zainteresowań atmosfera w szkole. Otoczenie ucznia zdolnego mądrą opieką pedagogiczną.

Wszystkie wymienione wyżej okoliczności mają ogromny wpływ na wychowanie oraz edukację jednostek zdolnych. Mając świadomość tego wpływu możemy starać się kształtować optymalne warunki dla rozwoju takich dzieci. Problem ten jest niezwykle ważny, gdy weźmiemy pod uwagę fakt, iż dzieci zdolnych rodzi się w całej populacji od kilkunastu do dwudziestu procent (liczby te są zmienne), w tym o zdolnościach ponadprzeciętnych - 13%, zaś wybitnych - ok.2,5%.

Niestety uczniowie tacy w wielu przypadkach nie zostają w porę zidentyfikowani, gubią gdzieś swoje uzdolnienia i predyspozycje w trakcie nauki szkolnej. Najczęściej dlatego, że nie trafili na nauczyciela, który rozumie problem i potrafi pracować ze zdolnymi. Obserwacja dzieci uzdolnionych (ogólnie lub kierunkowo) pozwala na wyodrębnienie pewnych charakterystycznych dla nich cech (oczywiście poza zwykle ponadprzeciętnym poziomem rozwoju intelektu), są one następujące:

1. Szybkie zapamiętywanie, prawidłowe kojarzenie i rozumowanie.
2. Ciekawość świata i ludzi, dar bystrej obserwacji otoczenia.
- 3 Dociekliwość, zadawanie dużej ilości pytań.
- 4 Szeroki wachlarz zainteresowań, dużo wiadomości pozaszkolnych, niekiedy ukierunkowane uzdolnienia i pasje.
- 5 Wykonywanie zadań umysłowych z przyjemnością umiejętność skupiania uwagi przez dłuższy czas na tym co je interesuje.
6. Bogata wyobraźnia - ciekawe, oryginalne pomysły. Potrzeba wyrażania swoich wrażeń, myśli i emocji w różnej formie, np. w muzyce, tańcu, plastyce, w słowie lub piśmie (pisanie wierszy, opowiadań itp.)
7. Niezależna postawa, bronienie swoich poglądów i pomysłów.
8. Poczucie humoru.

Warto dodać, iż nie zawsze dzieci zdolne otrzymują dobre oceny w szkole. Niejednokrotnie bywa i tak, że uczeń np. z powodu częstego zadawania pytań lub swej nadpobudliwości ruchowej, bądź innych zachowań jest kłopotliwy dla nauczyciela, co wpływa na sposób jego oceniania.

Najczęściej spotykane negatywne cechy niektórych dzieci zdolnych, hamujące ich rozwój intelektualno - emocjonalny:

1. Zarozumiałość, okazywanie lekceważenia rówieśnikom i nauczycielom.
2. Trudności w przystosowaniu do grupy, np. postawa rywalizacyjna lub chęć stałego

imponowania lub dominowania.

3. Demonstrowanie wiedzy encyklopedycznej, trudności w przechodzeniu od wiadomości do umiejętności.
4. Egocentryzm, koncentracja na sobie „zameczanie nauczyciela”.
5. Chwiejność emocjonalna, nieśmiałość lub nadpobudliwość psychoruchowa, zachowania agresywne bądź lękowe.

Jakie okoliczności utrudniają, a nawet blokują postawy twórcze u dzieci zdolnych?

Najczęściej są one następujące:

- Brak ciepłej emocjonalnie oraz stymulującej ogólny rozwój dziecka atmosfery w domu rodzinnym. Niezrównoważenie emocjonalne rodziców.
- Niedostrzeganie dziecka zdolnego w szkole, nie wykorzystanie jego potrzeb aktywności poznawczej lub nawet jej hamowanie, m. innymi poprzez odezwania typu „podobno jesteś taki zdolny, a nie wiesz...”.
- Brak w środowisku dziecka innych bodźców stymulujących, np. członkowie rodziny, znajomi lub inne osoby o bogatych, barwnych osobowościach, np. naukowcy, artyści, wybitni specjaliści itp.

Praktyka szkolna wykazuje, że dzieci zdolne, źle traktowane przez nauczycieli stają się leniwe, bierne lub agresywne. Najczęściej nudzą się na lekcjach, toteż przeszkadzają w pracy nauczycielom, lekceważą ich, a jednocześnie szukają akceptacji w środowiskach pozaszkolnych. Powyższe przyczyny powodują niekiedy, iż młodzież zdolna pełni role przywódców w grupach społecznych, a nawet przestępczych.

Tak więc bardzo wiele zależy od tego, czy nauczyciele już na poziomie szkoły podstawowej wykażą się mądrością pedagogiczną wobec dzieci zdolnych. Jakie metody pracy warto stosować w trakcie nauki szkolnej aby nie „ginęli nam” uczniowie wybitni? Mogą one być rozmaite, takie jak np.:

- Stopniowe zwiększanie wymagań wobec takich jednostek, jednak nie przekraczające ich możliwości.
- Ciekawe prowadzenie lekcji, aby zapobiegać znużeniu.
- Wprowadzanie inspirujących elementów materiału, wykorzystanie wiadomości pozaszkolnych uczniów, przydzielanie im ról np. przez prowadzenie zajęć grupowych, opracowanie referatu itp., stwarzanie dodatkowych motywacji do zdobywania wiedzy lub jej ujawniania.
- Umożliwianie takim uczniom indywidualnego toku nauki z poszczególnych przedmiotów lub przenoszenie do klas programowo wyższych z jednego lub kilku przedmiotów, o ile dziecko wykazuje ponadprzeciętne zainteresowania' (pozwalają na to odpowiednie przepisy MEN).
- Zachęcanie do udziału w konkursach, olimpiadach oraz korzystania z rozmaitych zajęć pozalekcyjnych w celu rozwijania zainteresowań oraz aktywności poznawczej dzieci uzdolnionych.
- Stwarzanie wokół uczniów ponadprzeciętnych atmosfery akceptacji, wyrażanie zadowolenia z ich sukcesów, równocześnie czuwanie, aby nie doszło do powstania niekorzystnych wychowawczo postaw takich jednostek.

Bardzo ważny w edukacji jednostek zdolnych jest czynnik twórczości. Wiele publikacji z ostatnich lat, wskazuje na możliwości rozwoju poziomu myślenia twórczego, które rokuje powodzenie w wielu dziedzinach i pomaga osiągnąć sukcesy w życiu. Okazuje się, ponad wszelką wątpliwość, że nie wszystkie dzieci uchodzące za zdolne są twórcze. Część z nich szybko przyswaja sobie dużą ilość informacji i odtwarza je bez trudu. Są to klasyczni prymusi, w dorosłym życiu zwykle są dobrymi pracownikami, ale nie są kreatywni.

Zarówno teoria jak i praktyka wskazuje, iż każdy wybitny twórca jest niewątpliwie inteligentny, ale nie każdy inteligentny człowiek jest twórcą. Test Wechsiera niestety nie ujmuje w pełni wspomnianego czynnika twórczości. Co właściwie zawiera się w owym czynniku? Najważniejsze jego składniki to: kreatywność, innowacyjność, pomysłowość, elastyczność myślenia, bogata wyobraźnia, umiejętność znalezienia wyjścia w nowych, trudnych sytuacjach, potrzeba tworzenia. W świetle ostatnich wypowiedzi naukowców (W. Dobrołowicz) myślenie intuicyjne okazało się być równie ważne jak logiczne. Zdaniem teoretyków, zajmujących się omawianą problematyką, intuicja - to stan nieświadomej lub podświadomej inteligencji, która prowadzi do wiedzy bez logicznego rozumowania i wnioskowania. Myślenie tego typu budowane jest na domysłach, jest często obrazowe i podświadome. Ludzie posługujący się intuicją natychmiast rozumieją problem, choć nie potrafią go jeszcze udowodnić. Charakterystyczny dla myślenia tego typu jest moment tzw. olśnienia (mówiło o nim wielu wynalazców i naukowców np. Edison, Pascal i inni).

Myślenia twórczego możemy nauczyć się za pomocą odpowiednich technik. W pracy z uczniami zdolnymi staramy się rozwijać i stymulować myślenie twórcze, intuicyjne a także inne elementy rozwoju umysłowego, emocjonalnego i społecznego dziecka.

Ogólne założenia programu ćwiczeń ogólnorozwojowych dla dzieci zdolnych z młodszych klas szkoły podstawowej. Propozycje ćwiczeń stosowanych w treningu ogólnorozwojowym.

Ćwiczenia opisane poniżej, mogą być stosowane dla dzieci wybitnie zdolnych, ale również dla uczniów o przeciętnym poziomie rozwoju, ponieważ forma proponowanych zajęć, wyzwala nawet u dzieci średnio zdolnych nieoczekiwane twórcze i ciekawe pomysły. Ponadto wspólna praca dzieci o przyspieszonym rozwoju z przeciętnie zdolnymi stymuluje wyraźnie rozwój tych słabszych, zaś w przypadkach uczniów nie radzących sobie z pewnymi zadaniami, możemy stosować inne, o mniejszym stopniu trudności, jednak zawierające określone elementy twórczości.

Ćwiczenia mogą stać się inspiracją dla nauczyciela, który prowadzi zajęcia z grupom uczniów zdolnych, jak również takiego pedagoga, który stosuje techniki twórczego myślenia okazjonalnie na zajęciach.

Prezentowane tutaj pomysły zajęć grupowych zostały zaczerpnięte z różnych źródeł, takich jak: publikacje z zakresu pedagogiki oraz psychologii twórczości, treningi w zakresie myślenia twórczego, szkolenia różnego rodzaju, które dostarczyły wielu wzorów i pomysłów do proponowanych tutaj ćwiczeń.

Poza tym, inspirujące były kontakty z osobami pracującymi nad rozwojem twórczości dzieci oraz pomysły i doświadczenia własne.

Ogólne założenia programu ćwiczeń ogólnorozwojowych:

Opracowując program ćwiczeń ogólnorozwojowych, kierowano się następującymi założeniami:

1. Najkorzystniejszy z punktu widzenia przyszłości dziecka jest rozwój wszechstronny i harmonijny, bowiem zakłócenia w jednej dziedzinie mogą powodować ograniczenia w pozostałych.

Przykładem mogą być tu uczniowie o uzdolnieniach np. matematycznych. Niejednokrotnie

osiągają oni wyniki w nauce poniżej swych możliwości z powodu np. nadmiernej nieśmiałości, zahamowania w kontaktach z ludźmi, bądź ujawniają słabą wyobraźnię, ubogie słownictwo itp.

2. Najważniejszym etapem życia, w którym można wpływać na wszechstronny rozwój dziecka jest okres od urodzenia do 10 lat życia. Kształtowanie potrzeb poznawczych w tym przedziale czasu daje najlepsze efekty. Dzieci wdrożone do twórczego myślenia na początku swej kariery szkolnej nabierają nawyków samodzielnej, twórczej aktywności w różnych dziedzinach.

Tak, więc pracując z dziećmi, staramy się stymulować i rozwijać w miarę możliwości wszystkie najistotniejsze sfery funkcjonowania jednostki, to jest: intelekt, emocje, ekspresję słowną, plastyczną, ruchową, a także umiejętność dobrego współżycia z ludźmi.

Propozycje ćwiczeń zostały pogrupowane na trzy podstawowe bloki:

I - myślenie twórcze

II - umiejętność bycia z ludźmi, zdolności społeczne

III- ekspresję emocji i twórczości w zajęciach plastycznych oraz ruchowych

W każdej z tych grup ćwiczeń starano się stymulować czynnik twórczości, który jest niezwykle ważnym składnikiem warunkującym osiągnięcia ludzi w każdej dziedzinie. Jak już wspomniano wcześniej, nie wszystkie dzieci inteligentne potrafią myśleć twórczo, zaś niektóre dzieci o przeciętnym poziomie rozwoju intelektu mają wrodzone predyspozycje myślenia twórczego. Dopiero jednostki zdolne z umiejętnościami myślenia twórczego mają szansę wszechstronnie rozwinąć swoje możliwości i zdolności w nauce, pracy czy jakiegokolwiek dziedzinie.

Zasady prowadzenia zajęć

Generalne normy przestrzegane w czasie pracy z dziećmi to:

- akceptacja wszystkich uczestników zajęć, podkreślanie oryginalnych pomysłów, nie stosowanie destruktywnej krytyki,
- staranie, by dzieci były wobec siebie tolerancyjne, nie obawiały się swojej inności, a także nie okazywały postaw rywalizacyjnych,
- to co dzieje się tu i teraz, a co dotyczy relacji wzajemnych uczestników spotkania, nie powinno być wynoszone na zewnątrz.

Stosowanie powyższych zasad daje dzieciom poczucie bezpieczeństwa, stwarza atmosferę wzajemnej życzliwości i dobrej współpracy.

Forma proponowanych zajęć jest urozmaicona, występują bowiem różnorodne techniki takie jak: gry i zabawy psychologiczne, „burze mózgów”, zagadki, rebusy, inscenizacje w formie słownej i bezsłownej (dramy, pantomimy), elementy gimnastyki mózgu, wg metody Dennisona oraz innych ćwiczeń ruchowych.

Przedstawione poniżej ćwiczenia to przykłady z każdego z wymienionych wcześniej bloków ćwiczeń, to jest:

I. Myślenia twórczego,

II. Zdolności społecznych,

III. Ekspresji słownej, ruchowej i plastycznej.

I. Ćwiczenia rozwijające myślenie twórcze.

Aby nauczyć dzieci twórczych pomysłów staramy się stymulować oraz rozwijać następujące predyspozycje i umiejętności:

- logiczne myślenie (kojarzenie zjawisk, wnioskowanie, abstrahowanie, stosowanie analogii, metafor itd.)
- myślenie asocjacyjne oraz intuicyjne (tworzenie nowych świadomych skojarzeń oraz wydobywanie odległych, podświadomych związków)
- myślenie i działanie dywergencyjne (poszukiwanie więcej niż jednego rozwiązania lub zastosowania przedmiotu)
- radzenie sobie w trudnych, niecodziennych sytuacjach
- ćwiczenie pamięci wzrokowej i słuchowej (obserwacja otoczenia, zapamiętywanie różnic i szczegółów w przedmiotach, ilustracjach, dźwiękach itp)

Pomoce do prowadzenia zajęć: papier, długopisy, flamastry, kredki, farby, tablica i kreda, różne drobne przedmioty.

1. Ćwiczenie pamięci wzrokowej.

Wybieramy różne przedmioty, takie jak np. gumka, temperówka, zegarek, klucz itp. (do 10 sztuk) kładziemy je na środku pokoju, najlepiej na dużym arkuszu papieru, po czym pozwalamy patrzeć na nie dzieciom przez 2 do 3 minut. Następnie przedmioty te przykrywamy dużym papierem lub np. chustą, zaś dzieci mają napisać, na przygotowanych wcześniej karteczkach ich nazwy. Liczba przedmiotów powinna być dostosowana do wieku. Dzieci młodsze zapamiętują od 5 do 7 sztuk, starsze więcej (10 - 15 sztuk), czas przeznaczony na pisanie wynosi od 8 do 10 minut. Ćwiczenie pozwala wstępnie rozpoznać poziom rozwoju pamięci dziecka.

2. Podobieństwa i różnice, tworzenie zdań.

- a) Każde dziecko pisze na kartce nazwę dowolnego przedmiotu i kładzie na stole. Omawiamy po kolei wyrazy zestawione parami. Dzieci według kolejności siedzenia podają jakie są podobieństwa i jakie różnice pomiędzy np. butem a zegarkiem, komputerem a obrazem itd.
- b) Wybieramy po 3 - 4 przedmioty i tworzymy z nazwami ich zdania, dodając dowolne przymiotniki oraz czasowniki. Każde dziecko po kolei uczestniczy w procesie budowania zdań. Podkreślamy najciekawsze pomysły.

3. Różne funkcje przedmiotów.

Osoba prowadząca wymienia jakiś dowolny wyraz - rzeczownik (np. kłębek nici, zapalki, guma do żucia itd. po czym dzieci po kolei wymieniają do czego, poza funkcją podstawową, może służyć dany przedmiot. Osoba prowadząca zapisuje listę różnych zastosowań tego przedmiotu, po wyczerpaniu wszystkich pomysłów odczytujemy listę zebranych funkcji, akcentujemy najbardziej oryginalne wśród nich.

4. Radzenie sobie w sytuacjach trudnych oraz „co czym zastąpić?”.

Podajemy dzieciom przykłady sytuacji trudnych, zachęcając do poszukiwania sposobów ich rozwiązania, takich przykładów można podać wiele, np:

- a) Zgubiłeś klucz do domu, rodzice są w pracy lub w podróży, co robić?
- b) Jak uprasować spodnie lub spódnice bez żelazka?
- c) Jak pokroić tort urodzinowy bez noża?

5. Rozwijanie wyobraźni twórczej, tworzenie nie istniejących słów.

Każde dziecko ma wymyślić nową, nie istniejącą nazwę jakiegoś przedmiotu oraz opisać słowami do czego ma służyć i jak wygląda. Wskazane jest, aby dzieci narysowały swoje „wynalazki”, przykłady niebanalnych pomysłów warto zachować w teczce rysunków jako przykład dla innych.

6. Wzbogacanie języka, ćwiczenie szybkich skojarzeń.

Jedno z dzieci ma za zadanie wymienić litery alfabetu. Osoba prowadząca w pewnym momencie mówi - stop - wówczas litera wymieniana jako ostatnia stanowi początek następnego wyrazu. Jeśli jest to np. „S”, wszystkie następne dzieci podają wyrazy na tę literę. Wyrazy mają być rzeczownikami albo przymiotnikami i nie mogą się powtarzać, powinny być wymieniane od razu, gdy przyjdzie kolej, tzw. runda, Jeśli dziecko, na które wypadnie kolejka, nie ma w tym momencie pomysłu, może powiedzieć „pas” - wówczas mówią osoby następne. Ćwiczenie to można też rozpocząć przez „pisanie” palcem na plecach dziecka dowolnej litery. Po „odczytaniu przez skórę” litery, wytypowana osoba wymienia ją zaś pozostali wyrazy na tę literę - po kolei - w rundzie.

7. Ćwiczenia rozwijające myślenie indukcyjne oraz intuicyjne.

Przygotowujemy karteczki z nazwami przedmiotów, zwierząt i roślin. Dzieci po kolei losują (z pojemnika, w którym wymieszano wszystkie karteczki razem) po jednej z nich i przekazują, nie czytając treści, osobie prowadzącej, która jedynie informuje, do której z trzech grup należy wyraz. Karteczka z wylosowanym wyrazem jest przypinana szpilką na plecach danego dziecka, które ma za zadanie odgadnąć wyraz za pomocą pytań, na które pozostali uczestnicy odpowiadają tylko „Tak” lub „nie”. Im szybciej padnie poprawna odpowiedź, tym większe brawa zwykle otrzymuje zgadujący, bowiem wykazał się on umiejętnością wyciągania wniosków z niepełnych przesłanek.

8. Budowanie analogii, metaforyzowanie.

Ćwiczenia tego typu mają również na celu naukę rozumowania typu indukcyjnego oraz rozwój wyobraźni. Analogia jest związkiem pomiędzy dwoma obiektami, o podobnej wewnętrznej strukturze, sprowadzają się do odpowiedzi na pytanie dlaczego coś jest jak „coś innego”. Metafora, jako bliska analogii często pokrywa się z nią. W przypadku dzieci wybieramy takie metafory, które są zrozumiałe same przez się lub wymagają prostego wyjaśnienia, poprzez szukanie podobieństw między danymi rzeczownikami.

Przykład takiego ćwiczenia: na tablicy lub na dużym arkuszu papieru wypisujemy w dwóch kolumnach hasła takie jak np.:

pies	przyjaciel
teatr	generał
uczeń	pojazd kosmiczny
matka	kopiec mrówek
szkoła	gazeta
radio	fabryka
dyrektor	poduszka
samochód	żołnierz
miasto	kawiarnia

Zadanie polega na połączeniu dowolnego wyrazu kolumny lewej z prawą (za pomocą strzałki) w.g schematu: A jest jak B, bo Słowo „bo” wyjaśnia, co oznacza dana analogia. Związek pomiędzy wyrazami może być wielokrotny.

9. Abstrahowanie, lista atrybutów.

Ćwiczenie polega na wyróżnieniu wszystkich cech danego obiektu, począwszy od cech koniecznych, niezbędnych, po przypadkowe, niekonieczne. Schemat jest następujący: „X jest...”, np. długopis jest użyteczny, elegancki, niebezpieczny, itd... należy uzupełniać jak najdłuższe zdanie za pomocą przymiotników. Trzeba wybierać nie tylko cechy fizyczne obiektu oraz jego funkcje, ale również reakcje emocjonalne, jakie budzi, a także ukryte możliwości.

10. Ulepszanie produktu. Transformacja.

Zadanie polega na proponowaniu zmian, ulepszeń danego przedmiotu, np. Kosza na śmieci, krzesła, parasola itp. Można rozłożyć go teoretycznie na elementy, by potem poskładać inaczej, tak aby powstało coś innego, można także przenieść w inne miejsce, dopracować szczegóły, powiększyć albo pomniejszyć, wprowadzić zmiany, przewidzieć dodatkowe funkcje.

11. Zagadki, rebusy, łamigłówki, krzyżówki - odpowiednio dostosowane do wieku dzieci mogą być również doskonałą okazją rozwoju sfery intelektualnej. Warto gromadzić rozrywki umysłowe z różnych źródeł, a także tworzyć własne, będą one świetnym przerywnikiem w pracy umysłowej.

12. Grupowe myślenie spontaniczne, czyli „burza mózgów”.

Metoda ta, zapożyczona z Ameryki (tzw. Brainstonning), jak wykazały badania przynosi o 70% więcej pomysłów w porównaniu do myślenia indywidualnego. Polega, najkrócej mówiąc, na zgłaszaniu wielu pomysłów na rozwiązanie danego problemu. Podstawowe zasady to: nie oceniamy pomysłów i nie krytykujemy, zapisujemy wszystkie, po czym stopniowo wybieramy najbardziej proste, przydatne lub nowatorskie. W ten sposób można rozwiązywać problemy dyżurne bądź ulepszać już istniejące produkty czy przedmioty.

II. Umiejętność bycia z ludźmi, integracja grupy.

Najważniejsze zadania, które są zawarte w przedstawionym poniżej bloku ćwiczeń to: wzajemne poznanie członków grupy, stworzenie dobrego klimatu pracy w zespole, oraz poczucie bezpieczeństwa jej członków, a także opracowanie zasad funkcjonowania grupy.

1. Rozdajemy dzieciom karteczki - wizytówki, na których mają one napisać swoje imię, narysować ulubione zwierzątko oraz kolor, który im najbardziej odpowiada (w formie kolorowego kółeczka). Wizytówki takie warto przypiąć szpileczkami do ubrania lub przykleić, jeśli jest to papier samoprzylepny, na wysokości piersi (dotyczy to także osób prowadzących). Następnie rozglądamy się po sali i szukamy osób, które lubią te same zwierzęta, po czym stajemy w grupach odpowiadających wybranym zwierzętom, następnie kolorom. Zwracamy uwagę na indywidualistów, których wybory nie powtarzają się, rozmawiamy o zwierzętach, kolorach (wskazane jest, aby uczestnicy wyjaśnili powody swoich wyborów).

2. Innym sposobem rozpoznawania dzieci oraz dzielenia się na podgrupy, zgodnie ze wspólnymi cechami jest zabawa pt. włączony - wyłączony. Prowadzący wydaje polecenia typu: a teraz proszę, aby na środek wyszły dzieci niebieskimi, potem szarymi, następnie czarnymi, zielonymi, brązowymi oczami. Osoby wymienione wychodzą na środek robią ukłon w stronę pozostałych, patrzą w oczy tym, które są na środku i po chwili wracają na swoje miejsce. Zwracamy uwagę, aby wszyscy uczestniczyli w tej zabawie. Podobne ćwiczenia można stosować, włączając dzieci, które np. lubią rysować, jeździć na rowerze, łyżwach itp.

3. Ja na tle grupy.

Na drugim spotkaniu można wykonać wspólną pracę plastyczną. Na dużym brystolu każde z dzieci ma narysować siebie jako zwierzątko, może też dodać, jeśli chce „domek”, miejsce

gdzie śpi. Charakterystyczny będzie zarówno sposób przedstawienia siebie jako zwierzątka jak i miejsce usytuowania dziecka w grupie. Na zakończenie cyklu zajęć można powtórzyć rysunek, przeanalizować zmiany (o ile nastąpiły) w postrzeganiu siebie przez poszczególne dzieci, a także ich przyczyny.

4. Konstruowanie regulaminu pracy grupy.

Dzieci mają zastanowić się oraz wymienić zachowania, które ich zdaniem nie powinny mieć miejsca na naszych zajęciach. Na początek osoby prowadzące wpisują pierwszy punkt: „Nie krytykujemy się nawzajem”. Następnie każde z dzieci pisze jedno zdanie i w ten sposób powstaje regulamin grupowy. Jeśli ktoś nie ma własnego pomysłu, nie nalegamy.

5. Kontur ręki.

Każde z dzieci obrysowuje sąsiadowi kontur jego ręki, po czym on sam (lub sama) wpisuje sobie w miejsce, gdzie są palce trzy czynności, które umie robić najlepiej. Prace wykonane na średniej wielkości kartkach papieru podpisujemy, po czym każdy z autorów dokonuje autoprezentacji, mówiąc w czym jest dobry.

6. Wywiad w parach.

Ćwiczenie, którego celem jest lepsze, wzajemne poznanie się członków grupy. Stosujemy go po pewnym czasie, gdy uczestnicy posiadają już jakąś wiedzę na swój temat. Dzieci dobierają się parami bądź proszą o udział sąsiadów siedzących obok. Najpierw rozmawiają o swoich upodobaniach, zainteresowaniach, planach na przyszłość (np., kim chcą być w przyszłości). Po czym na wzór reporterów radiowych przedstawiają zgromadzonym daną osobę z imienia i nazwiska oraz wypowiadają kilka zdań na jej temat, następnie zamieniają się rolami.

Staramy się, aby wypowiedzi były niezbyt długie, ale za to dowcipne. Na zakończenie omawiamy walory prezentowanych wywiadów, które z nich były zabawne, bądź zawierały najwięcej ciekawych informacji lub przypominały profesjonalne wywiady, prezentowane np. w radio lub TV.

7. „Tratwa ratunkowa”

Ćwiczenie polega na tym, iż w środku sali kładziemy duży rozmiarem papier (pakowy, bristol lub dwie podwójne strony gazet). Ma on imitować tratwę. Wyobrażamy sobie sytuację zagrożenia, np. zatonięcie statku lub dużej łodzi. Ratujemy się wchodząc na tratwę, pomagamy wejść innym. Obserwujemy reakcje poszczególnych osób, wczucie się w sytuację, zachowanie wobec innych, tendencje przywódcze itp. Omawiamy przebieg doświadczenia w grupie.

III. Wyrażanie emocji oraz myślenia twórczego za pomocą ćwiczeń ruchowych, plastyki oraz słów.

Pomoce: papier, kredki lub kolorowe flamastry, tablica i kreda. Celem ćwiczeń z tej grupy jest nie tylko wyrażenie własnych pomysłów, skojarzeń i przeżyć w różnorodnej formie, ale również rozpoznawanie emocji u siebie oraz innych osób, a także poznawanie sposobu radzenia sobie w sytuacjach trudnych (takich jak niepowodzenia, stres, negatywne emocje), poprzez odreagowanie napięcia za pomocą różnych form aktywności. Ponadto pokazywane są metody wyciszania wewnętrznego i relaksacji.

1. Rysowanie z wyobraźni. Elementy myślenia intuicyjnego.

Przygotowujemy karteczki z napisanymi na nich popularnymi przysłowiami typu: „Od rzemyczka

do koziczka". W marcu jak w garncu", „Baba z wozu koniom lżej" itp. Dzieci losują spośród kilkunastu karteczek zawierających popularne porzekadła ludowe, po czym przedstawiają ich treść w formie rysunków, zaś pozostali śledzą ich pracę, zgadując, jakie to przysłowie. W przypadku młodszych dzieci, wskazane jest najpierw odczytanie wszystkich karteczek, wyjaśniając ich treść, bowiem nie wszystkie jeszcze przysłowia są im znane.

2. Tworzenie fabuły różnych zdarzeń lub scenariuszy.

Można prowadzić wiele wersji takich ćwiczeń, zaproponowano dwa przykłady:

- a) dzieci dostają kartki z rysunkiem przedstawiającym fragment jakiejś scenki, bądź ilustrację z książki, zdjęcie z gazety ilustrowanej. Treścią tych ilustracji mogą być jakieś zdarzenia, sytuacje, które są omawiane i przeżywane przez dzieci lub dorosłych. Zadanie w tym przypadku polega na dorysowaniu początku zdarzenia, które miało tu miejsce za pomocą dwóch lub trzech obrazków, następnie omówienie ich treści. Warto przypomnieć, że nie chodzi tu o wartość artystyczną rysunków, mogą być one jak najprostsze. Najistotniejsza jest ich interpretacja przedstawiona przez dzieci. Ogólnie mówiąc, chodzi tu o rodzaj wrażliwości emocjonalnej oraz sposób jej ilustrowania oraz odczytywania przez uczestników naszych zajęć, co może być przedmiotem dyskusji w grupie.
- b). Piszemy początek jakiegoś opowiadania, które zostało przerwane w najbardziej interesującym lub dramatycznym momencie. Dzieci otrzymują taki niedokończony tekst, po czym naradzają się w grupie, na temat możliwego w takim przypadku zakończenia. Najciekawiej jest, gdy kilka grup np. dwu lub trzyosobowych równocześnie pracuje nad dokończeniem scenariusza wydarzenia, po czym porównujemy i omawiamy walory każdego z nich. Tekst może być przedstawiony w formie słownej lub dodatkowo ilustrowany, np. w formie komiksowej (rysunki mogą być wykonane przez dzieci samodzielnie w domu).

3. Bricolage. (Termin ten, zapożyczony z francuskiego, oznacza: łataninę, majsterkowanie).

W myśleniu twórczym wykorzystuje się go do tworzenia jakiejś całości z zastanych wcześniej elementów. Można w ten sposób tworzyć prace plastyczne lub językowe, literackie.

Prace plastyczne można tworzyć np. z kawałków kolorowych wycinków z ilustrowanych czasopism, zaś literackie np. z wyrazów wylosowanych oraz wcześniej przygotowanych na karteczkach. Zadanie polega na ułożeniu historyjki zawierającej wszystkie wylosowane słowa. Ćwiczenia tego typu, jako wspólne dzieło integrują zespół można, więc stosować je na początku cyklu planowanych zajęć.

4 Identyfikowanie się ze zwierzętami, propozycje ćwiczeń:

- a) dzieci losują przygotowane wcześniej karteczki z nazwami zwierząt, nie pokazują ich kolegom. Po chwili zastanowienia każde z nich po kolei stara się naśladować ruchy danego zwierzątka, zaś pozostali zgadują, co to jest. Jeśli się to nie uda, można dodać dźwięki wydawane przez to zwierzę.
- b) Wyobraź sobie, że jesteś np. mewą, rybą, żyrafą, kretem, wiewiórką, zającem itp. Zamknij oczy, spróbuj poczuć się jak to zwierzątko, opowiedz co widzisz, jak spędzasz czas, gdzie mieszkasz itd.

5. Pokazywanie uczuć za pomocą pantomimy: „wprawki aktorskie".

Przygotowujemy karteczki do losowania z nazwami różnorodnych uczuć. Każde z dzieci, po zastanowieniu jak wyrazić dany stan uczuć oddaje karteczkę prowadzącemu i próbuje pokazać uczucia za pomocą gestów, ruchów pantomimicznych (warto wspomnieć tu o olbrzymiej ekspresji wybitnych twórców w tej dziedzinie).

6. Rysowanie pojęć abstrakcyjnych.

Można zastosować kilka wersji tego ćwiczenia, np:

- a) Wykorzystując karteczki z nazwami uczuć, dających się stosunkowo łatwo przedstawić graficznie, takich jak np. smutek, złość, ciekawość, radość, miłość itp., polecić, aby dzieci jeszcze raz wylosowały jakąś nazwę uczucia, po czym spróbowały to zilustrować za pomocą rysunku.
- b) "Mój nastrój danego dnia" - temat rysunku może odnosić się do dnia np. powrotu do szkoły po świętach, dnia kiedy była klasówka, dnia urodzin lub dnia kiedy dostała(e)ś dwie najwyższe oceny, lub jedną złą itp. W obu wersjach chodzi o trafne symboliczne ujęcie stanu uczuć za pomocą jednego rysunku, znaku. Prace dzieci są prezentowane przez autorów i dyskutowane na forum grupy, podkreślamy trafność ujęcia nastroju w krótkiej formie.

7. Rysunki rozwijające kreatywną wyobraźnię.

Uczestnicy otrzymują kartki papieru z narysowanymi 15 identycznymi kołami o średnicy 2 cm, które mają uzupełnić w dowolny sposób tak, by z tych okręgów powstały dowolne przedmioty, muszą one być jednak wyłącznie kształtu okrągłego. Nie oceniamy naturalnie wartości artystycznej tych rysunków, lecz pomysłowość dzieci w wyszukiwaniu odpowiednich kształtem przedmiotów. Im więcej okręgów dziecko wypełni w określonym czasie (od 8 do 10 minut) tym lepiej funkcjonuje jego twórcza wyobraźnia.

8. Ćwiczenie konstruktywnej krytyki.

Przed rozpoczęciem ćwiczenia dajemy przykład jakiejś wypowiedzi krytykującej, która nie działa inspirująco na osobę krytykowaną i sprawia jej przykrość. Następnie proponujemy, aby każdy z uczestników przypomniał sobie jakąś sytuację, z której wybrnął dzięki własnej pomysłowości.

Potem zaś, każdy po kolei opowiada o swoim zdarzeniu, zadaniem osoby siedzącej obok mówiącej jest konstruktywne skrytykowanie. Polega to na stwierdzeniu:

„podoba mi się twój pomysł, ale można by jeszcze spróbować..., tu podawany jest pomysł sąsiada. Jeśli osoba, na którą wypadło nie ma w tym momencie pomysłu, może odpowiedzieć „pas”, aby wypowiedzieli się ci, którzy są gotowi.

9. Strachy do kapelusza" - rozmowa o lękach i obawach.

Każdy z uczestników pisze na karteczce, czego boi się najbardziej, po czym zwinęta, nie podpisaną karteczkę wrzuca do kapelusza, kosza itp. Osoba prowadząca, lub dzieci po kolei wyciągają karteczki i odczytują je. Każdy po odczytaniu karteczki mówi, czy on też boi się takiej sytuacji i jak można poradzić sobie z lękiem. Uczestnicy podają też różne metody rozładowania lęku i niepokoju.

10. Jak sobie radzić w sytuacjach trudnych i jak pokonać stres?

Omawiamy przykładowe sytuacje trudne, przeżywane przez dzieci w domu, w szkole, na podwórku np. zła ocena, konflikt, kłótnia z kolegami, kara za coś itd. Uczestnicy w rundzie opowiadają jak się czują, gdy otrzymują np. ocenę niższą niż oczekiwana. Każdy dzieli się swoimi doświadczeniami, co można zrobić w takim przypadku. Podobnie analizujemy sytuacje konfliktowe, wreszcie złe samopoczucie, stres. Zachęcamy dzieci, by podawały swoje sposoby rozładowania napięcia czy złego samopoczucia po niepowodzeniach czy nieprzyjemnych zdarzeniach. Po dyskusji na ten temat w formie „burzy mózgów” (padają wówczas świetne pomysły do wykorzystania przez dzieci) dodajemy nasze propozycje, jeśli nie zostały wcześniej wymienione, np. relaks w formie ruchu lub wyciszenia wewnętrznego, co będzie omawiane poniżej.

Ogólnie wiadomo, że zajęcia ruchowe chętnie uprawiane przez dzieci, takie jak np. jazda na rowerze, na wrotkach, tenis, wszelkiego typu zabawy i gry ruchowe doskonale likwidują skutki stresów i poprawiają nastrój. Na naszych zajęciach możemy stosować różne ćwiczenia, które wybieramy w zależności od wolnej przestrzeni, jaką dysponujemy.

A oto kilka ćwiczeń ruchowych:

- a) Wyobrażamy sobie pustą przestrzeń, po której idziemy pod wiatr. Zmagamy się z wiatrem, z jego siłą, ale posuwamy się....
- b) Przenosimy się w wyobraźni do parku jesienią. Jest tam mnóstwo wspaniałych złoto - żółtych liści, brodzimy wśród nich ...
- c) Znaleźliśmy się na statku, który kołysze się pod wpływem wiatru, przechyla się na lewą burtę (wszyscy biegają na lewą stronę), za chwilę na prawą burtę (wszyscy na prawą stronę), podajemy takie polecenia kilkakrotnie, aż burza ucichnie. Możemy też bawić się w zatonięcie statku, wówczas wszyscy muszą szybko dostać się na tratwy lub łodzie ratunkowe - mogą to być krzesła, materace, stół lub przygotowane wcześniej duże arkusze papieru. Obserwujemy reakcje uczestników, czy pomagają sobie, czy wszyscy znaleźli miejsce.
- d) Punkty zetknięcia ciała z podłożem. Chodząc po ziemi, stykamy się z nią zwykle w dwóch punktach - poprzez nasze stopy. Spróbujmy teraz oprzeć się o podłoże w trzech, czterech, pięciu, sześciu, siedmiu, ośmiu itd. punktach, wykorzystując: kolana, łokcie, całe dłonie, a potem kolejne palce u rąk. Ćwiczenie to pomaga rozluźnić mięśnie, niektóre dzieci potrafią dojść do 16 punktów.

Kolejnym skutecznym sposobem, pomagającym zapomnieć o stresach czy niepowodzeniach jest umiejętność wyciszania wewnętrznego, koncentrowania na "sobie i na swych odczuciach. Oto przykłady takich metod:

11. Ćwiczenia relaksacyjne, rozwijające wyobraźnię, dające odpoczynek i spokój wewnętrzny.

Siadamy bardzo wygodnie lub jeśli jest to możliwe układamy się na miękkiej wykładzinie lub materacach, zamykamy oczy i staramy się maksymalnie rozluźnić całe ciało stopniowo, poczynając od głowy i ramion (można w tym momencie włączyć magnetofon z odpowiednio relaksującą muzyką). A potem podajemy następujący tekst:

- pozwól wędrować swojej wyobraźni, czy widzisz coś? Jeśli pojawi się jakiś konkretny obraz, zatrzymaj go w swej wyobraźni, obejrzyj dokładnie... Po pewnym czasie gdy już wszyscy dostatecznie długo byli sami ze sobą i mieliby ochotę podzielić się swymi doznaniem, zachęcamy do mówienia o nich, w dowolnej kolejności...

Następne ćwiczenie z tej grupy możemy stosować bezpośrednio po poprzednim lub też innym razem, na zakończenie zajęć:

- Zamknij oczy. Wyobraź sobie krajobraz lub miejsce, które bardzo by ci się spodobało, może to być np. piękny, olbrzymi las, łąka z niezwykle bujną, zieloną trawą wspaniały krajobraz w górach, strumień spływający z gór lub widoczne w oddali morze, przed którym jest rozległa plaża z cudownie złotym i ciepłym piaskiem, nad głową zaś błękitne niebo...

Wyobraź sobie siebie w wybranym miejscu, możesz tam wędrować, stać i podziwiać widoki, bądź pływać albo leżeć...

Niech każdy stara się pobyc tam od 5 do 10 minut, poczuć się częścią tego krajobrazu, oddychać bardzo głęboko wspaniałym, czystym powietrzem...

Prowadząc ćwiczenia relaksacyjne, zachęcamy dzieci do stosowania ich samodzielnie w domu,

jako metody odreagowania napięcia oraz znakomitego odpoczynku, np. po męczącym dniu w szkole.

Wybrane publikacje z problematyki zdolności i twórczości:

1. Atkinson W. - Kształcenie pamięci, Interlibro, Warszawa 1995
2. Bandura L. - Uczniowie zdolni. Kierowanie ich kształceniem. Nasza Księgarnia 1974r.
3. Borzym I. - Pozaintelektualne właściwości uczniów zdolnych. Psychologia. wychowawcza 1978r. Nr 5.
4. de Bono E. - Naucz swoje dziecko myśleć. Prima, Warszawa 1994r.
5. de Bono E. - Naucz się kreatywnego myślenia, Prima, Warszawa 1995r.
6. Dobrołowicz W. - Psychika i bariery, WSiP 1993r.
7. Dobrołowicz W. - Edison - droga do sukcesu, WSiP 1976r.
8. Gondzik E. - Kariery szkolne uczniów zdolnych. WSiP 1994r.
9. Galant J. - Dostrzeganie i rozwiązywanie problemów, WSiP.
10. Gozdek - Michaelis K. - Supermożliwości twojego umysłu, „COMES” 1995r.
11. Geisler Uli - Gry i zabawy w domu - Warszawa 1993r.
12. Geisler Uli - Gry i zabawy w podróży. Warszawa 1993r.
13. Janowska H. - Rozwój czynności poznawczych u dzieci, WSiP 1994r.
14. Jastrzab J. - Gry i zabawy w terapii pedagogicznej, COMPWZ Warszawa 1990.
15. Kielar - Turska M. - Jak pomagać dziecku w poznawaniu świata, WSiP, 1994r.
16. Levis D. - Jak wychować zdolne dziecko, PZWL 1988r.
17. Leveté Giną - Warsztaty twórczego ruchu. Zeszyty Problemowo-Metodyczne Nr 10, Młodzieżowego Ośrodka Psychologicznego PTP, Warszawa 1990.
18. Nęcka E. - Trening twórczości, Olsztyn, PTP, 2001r.
19. Nęcka E. - TRoP, Twórcze rozwiązywanie problemów, Impuls, Kraków 1994r.
20. Painter L.J. - Jak być twórczym, pewym siebie i kompetentnym, Książka i Wiedza, Warszawa 1975r.
21. Roilo May - Odwaga tworzenia, Rebis Poznań, 1994r.
22. Schultz E. - Twórczość pedagogiczna, Elementy teorii i badań. IBE, 1994r.
23. Schultz E. - Twórczość - społeczne aspekty zjawiska, PWN, Warszawa 1990r.
24. Słyszowa S. - Rodzice o dzieciach uzdolnionych, WSiP, 1974r.
25. Szymański M. • Twórczość i style poznawcze uczniów, WSiP, 1987r.